

НАШ ЈЕЗИК

ЛIII СВ. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Јелена Јовановић Симић,
др Весна Ломпар, др Мирослав Николић, др Милица Радовић Тешић,
др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛШ

Св. 1 (2022)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Како се у српском језику броји оно што значе именице *pluralia tantum*?
(МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ) 1–19
- Реконструкција граматичких дијалектизама као лингвотекстолошки
проблем (на грађи Његошевих пјесничких дјела) I
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 21–41
- О неким проблемима израде речника термина из области вештачке
интелигенције (ГОРДАНА Р. ШТАСНИ, ГОРДАНА Р. ШТРБАЦ) 43–60
- О нормативном термину *варваризам* у српској лингвистици (на основу
чланака објављених у часопису *Наш језик* 1932–2021) (ЈЕЛЕНА Д.
ЈАНКОВИЋ) 61–78

П р и к а з и

- Наташа Миланов, *Српски лексички фонд из угла њолисемије: глаголи,
именице, њридеви* (НАТАША С. ВУЛОВИЋ ЕМОНТС) 79–83
- Светлана Слијепчевић Бјеливук, *Рекламно-њројагандни жанр у српском
њолишћичком дискурсу* (МИЛОШ М. КОВАЧЕВИЋ) 84–90
- Драгана Ратковић, *Песник и емиграција: концептњосфера дома и домовине
у њоезији Александра Пејћрова* (МАРИНА Љ. СПАСОЈЕВИЋ) 91–97
- Модалносћ у српском језику* (МИЛИЦА Љ. СТОЈАНОВИЋ) 98–104

С а о п ш т е њ е О д б о р а з а с т а н д а р д и з а ц и ј у с р п с к о г ј е з и к а

- Саопштење поводом „Нацрта закона о употреби српског језика у јавном
животу и заштити и очувању ћириличног писма“ 105–107

In memoriam

Одлазак академика Предрага Пипера (1950–2021)

(СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 109–115

Драгана Ратковић, *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Пејрова**

У домаћим етнолингвистичким проучавањима, поред приступа руске, московске етнолингвистичке школе, све је заступљенија примена когнитивног приступа развијена у пољској, лублинској школи, у средишту чијег деловања је био Жежи Бартмињски. Међу насловима едиције Монографије Института за српски језик САНУ 2020. године појавила се књига, настала у оквиру приступа лублинске школе, *Песник и емиграција: концептосфера дома и домовине у поезији Александра Пејрова* аутора Драгане Ратковић. Предмет истраживања ове студије представљају дом и домовина као етнокултурни концепти у поетском стваралаштву књижевника Александра Петрова, потомка руских емиграната у Србији, човека са две домовине, два матерња језика.¹ Другим речима, тема је однос песника и емиграције, и то вишеструке: емиграције из Русије у Србију, те из Србије у Америку. Интерес за проницање у језичку слику света, за концептуализацију и стереотипизацију појмова из наше стварности, у ауторки је побудила и пробудила проф. Милана Радић Дугоњић пре скоро две деценије. Научно занимање Драгане Ратковић, њена наставна пракса као лектора за српски језик на Ополском универзитету 2010–2012. године и боравак ван домовине отворили су путеве настанку ове студије. Наиме, учествујући 2012. године у превођењу поезије Александра Петрова на

* Едиција *Монографије*, бр. 28, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2020, 260 стр.

¹ А. Петров (1938–2021), српски песник, приповедач, романописац, научник, универзитетски професор, који је стварао и на српском и на руском језику. Рођен је у Нишу, у породици руских емиграната (мајка из Снакт Петербурга, отац татарског порекла), у којој је с родитељима говорио на матерњем језику руском, а са сестром на другом матерњем – српском. Живео је у Бечеју и Београду, а од 1992. године на релацији између Београда и Питсбурга. Путовао је и боравио на разним континентима, што је оставило трага у његовом стваралаштву и што га чини занимљивим и за етно и лингвокултуролошка истраживања.

пољски језик, настале су њене прве опсервације о овој теми, саопштаване на научним скуповима,² а коначну обраду анализа је добила у овој књизи.

Књига је, после иницијалних редова, насловљених са *Реч аутора* (9), подељена у четири целине – поглавља: 1. *Увод* (11–13), 2. *Концепт дом* (15–60), 3. *Концепт домовина* (61–206), које се грана у три потпоглавља: 3.1. *Концепт Русија* (65–112), 3.2. *Концепт Србија* (112–202), 3.3. *Концепт Италија* (202–206), и 4. *Закључак* (207–212). После текста студије долази одељак *Извори* (213–215), који садржи обиман списак књижевних дела које је ауторка користила како би дошла до релевантних резултата, а потом следи одељак *Литература* (217–222), који сведочи о доброј обавештености ауторке о теоријским поставкама и њиховим применама у различитим истраживањима код нас и шире, као и о књижевноисторијским, поетичким и културолошким знањима. Преглед садржине анализе дат је на двама страним језицима – на енглеском *The Poet and Emigration: the Conceptosphere of 'Home' and 'Homeland' in the Poetry of Aleksandar Petrov (Summary)* (223–225) и руском *Поет и емиграција: концептосфере 'дом' и 'родина' в поезии Александра Петрова (Резюме)* (226–228). Додатну вредност студији дају *Регистри* (229–259), осмишљени у три целине: *Именски регистар* (229–237), *Предметно-именски регистар* (237–239) и *Појмовни регистар* (239–259), структуриран тако да одражава сложену везу међу обрађиваним лингвистичким и етнокултуролошким појмовима навођењем јединица нижег ранга у оквиру неког појма, упућивањима и испоређивањима. На крају књиге налази се биографија др Драгане Ратковић, једног од уредника Речника САНУ и сада научног саветника Института за српски језик САНУ, под насловом *Белешка о аутору* (259).

У првом поглављу, *Увод* (11–13), износе се поставке овог према дометима вишеаспекатског истраживања: језичког, културолошког, етнолошког, психолошког, поетичког итд. Да би се сагледала обрада теме дома и домовине у стваралаштву Александра Петрова, чије је цело-

²Рецепција српске културе кроз усвајање српског језика у пољској универзитетској средини, *Научни саставник славистија у Вукове дане* 42/1, 2013, 371–380; Пољски преводи поезије Александра Петрова, *Научни саставник славистија у Вукове дане* 43/1, 2014, 177–191; Концепт дома у поетском дискурсу Александра Петрова, у: Предраг Петровић (ур.), *Свети и век: књижевна дело Александра Пејорова*, Београд: Филолошки факултет, 2017, 115–150; Концепт «Россија» в поетическом дискурсе Александра Петрова, у: Зоя Кузьминична Шанова, Олга Вадимовна Василјева (отв. ур.), *XXIV Державинские чтения. Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики*, Санкт-Петербург: Издательство «ВВМ», 2019, 36–41.

купно поетско стваралаштво презентовано у књизи *Пеџа сџрана свеџа* (2013), укључена су дела не само из српске (од Његоша, Сарајлије, Стерије, Јанка Веселиновића, Ђуре Јакшића, Змаја, Лазе Костића, преко Алексе Шантића, Милана Ракића, Момчила Настасијевића, Рада Драинца, Милоша Црњанског, Иве Андрића, до Слободана Селенића, Љибомира Симовића, Рајка Петрова Нога, Милосава Тешића и др.) него и из словенских књижевности (руске, пољске, као што су Марина Цветајева, Иван Буњин, Станислав Барњчак, Чеслав Милош, Јан Лехоњ, Олга Токарчук итд.), а сами појмови *дом* и *домовина* посматрају се у односу према елементима који конституишу ове концепте у савременом српском језику, у поређењу са досадашњим резултатима истраживања у оквиру књижевног и религијског дискурса. Поред *дома* и *домовине*, кључни појмови су и: *кућа*, *Србија*, *Русија*, *Косово*, *Балкан*, *уметност*, *историја*, *хришћанство*, *љубав*, *ероџика*, *живој*, *смрт*, *црква*, *звон* итд. Теоријску подлогу чине поставке поменуте етнолингвистичке школе Жежија Бартмињског (1) језичка слика света – интерпретација стварности садржана у језику; 2) стереотип као њен саставни део; 3) когнитивна дефиниција као инструмент описа стереотипа; 4) тачка гледишта и перспектива; 5) профилисање; 6) субјекат који концептуализује и профилише; 7) вредности које признаје субјекат, индивидуални и/или колективни). Базична језичка слика света садржана је у основној, најширој варијанти националног језика, у разговорном стилу, а у другом функционалним стиловима, као у књижевноуметничком, она је објекат бројних модификација и диференцијација.³ С друге стране, теоријско и термилошко упориште Драгана Ратковић проналази у учењу Јелене Кубрјакове.⁴ Концептом као оперативном јединицом менталног лексикона која одговара сазнању о објективним датостима човек оперише у процесу мишљења; концепт одражава искуство и знања о реалијама из спољашњег света, али садржи и оно што човек мисли или претпоставља о тим реалијама, а све се то изражава у језику. С тим у вези, у анализи се сагледавају и јединице концептуалне структуре: гешталти, фрејмови и сценарији.

У другом поглављу, *Концептјосфера дом* (15–60), анализира се како се у поетском стваралаштву А. Петрова реализује овај концепт. Појам *дом* исказује се у првом реду лексемама *дом*, *кућа* и *сџан*. Иако синоними, на когнитивном и комуникативно-прагматичком плану оне немају исту

³ Жежи Бартмињски, *Језик – Слика – Свеј*, прев. Марта Бјелетић, Београд: SlovoSlavia, 2011.

⁴ Елена С. Кубрјакова, Валерий З. Демьянков, Ларита Г. Лузина, Юрий Г. Панкрац, *Краткий словарь когнитивных терминов*, Москва: Филологический факультет Московского государственного университета имени М. В. Ломоносова, 1996.

вредност за носиоце српске лингвокултуре, ни за самог песника. Прве две лексеме су неутралне, означавају објективну датост – ’грађевину која служи за становање или сличну намену’, а *дом* има конотативну вредност „узвишености, топлине, интимности“, јер укључује и компоненту породичног живота, који на све то асоцира. Анализа текстова показује да за Петрова дом може бити, поред породичне куће (емигрантске родитељске куће у Србији) и стана (стан лирског субјекта у Србији, Питсбургу и Колумбусу, соба Ане Ахматове и Бориса Пастернака у Русији), и дом као друштвена установа (васпитно-образовни дом – Институт за племићке девојке „Смољни“ у Санкт Петербургу; црква – руска у Србији и српска у Америци, и хотел / хотелска соба). Концепт дома представља се на основу физичких, функционалних, друштвених, аксиолошких и емоционалних параметара; а као параметри важни за стереотипизацију овог културног концепта користе се: „свој – туђи“, „живот – смрт“, „унутрашњи простор – спољашњи простор“, чијим се стилским варирањем неутрализују или укидају неке од опозиција. Опозиција „свој – туђи“ и „унутрашњи простор – спољашњи простор“ у први план ставља вредности затвореног, удобног, интимног простора и личне својине тог простора, из чега проистичу позитивне вредности дома у домовини, а негативне дома у иностраној земљи или друштвеног института.

Будући да дом дели исту концептосферу с домовином, он се и концептуализује као домовина, а код Петрова је то: *Србија, Русија* и *Израел*. У његовој поезији као дом се поима српска црква, у чему значајно место припада звону (збирка *Камен и звоно*; звоно позива на сабирање, али и упозорава на опасност). О томе да песник себе доживљава као представника српске лингвокултуре речито говори чињеница да, поред тога што Србију сматра домовином, цркву на Ташмајдану коју су изградили припадници руске заједнице назива руском исто као представници српске лингвокултурне заједнице, а с друге стране, као представника руске лингвокултуре опредељује га доживљај руског као матерњег језика, свест о свом руском лику и пореклу и маштање о Русији. У метафоризацији дома као изворни домени јављају се: „смрт“, „(безгранично) пространство“, „идеологија“, „спас од пропасти“, „живот“, а као циљни: ’црква’, ’гроб’, ’живот после смрти’, ’душа’, ’књижевност’.

Треће поглавље, *Концепції домовина* (61–206), заузима две трећине студије и сложене је структуре. Концепт домовине се у књижевном дискурсу Александра Петрова структурира као вишедимензионална категорија, коју чине просторни (физички), друштвено-историјски, културни, функционални, институционални, идеолошки, емоционални

и аксиолошки параметри. Међутим, за разлику од концептуализације ДОМА, разматрање концепта домовине у Петровљевој поезији било је много теже због космополитске природе самог песника и његовог стваралаштва. Пажљиво сагледавајући поетску тачку гледишта и перспективу, Драгана Ратковић је успела да издвоји три профила песникових домовина, што је представљено даље у трима потпоглављима: 3.1. *Концепт РУСИЈА* (65–112), 3.2. *Концепт СРБИЈА* (112–202) и 3.3. *Концепт ИТАКА* (202–206). У стваралаштву Александра Петрова Србија представља домовину песника / лирског субјекта и Срба у Америци, Русија домовину руских емиграната (као пандан томе Израел представља домовину Јеврејина који је преживео Холокауст и који се враћа у своју домовину, дакле, Израел је за песника / лирског субјекта Русија о којој машта), Итака је идеална домовина песника / лирског субјекта, вечно пребивалиште.

У концептуализације Русије као „изгубљене домовине“, где се Русија идеализује, доминантни су емоционални, културни и историјски аспект. Овај концепт заснован је на лексичко-семантичком, творбеном, синтагматско-парадигматском и текстуалном потенцијалу лексема *домовина*, *оџаџбина* и *Русија*; а профилишу га физички, функционални, друштвени, аксиолошки и емоционални параметри. Концепт Русије као домовине карактеристичан је за руске емигранте, представнике старије генерације, за чију децу рођену у Србији појам Русија, о којој су најпре само слушали, више нема овакву концептуализацију. Такође је овај концепт својствен историјским личностима које су биле ангажоване у одбрани Русије. У профилисању концепта Русије индивидуална перспектива се огледа у негативном вредновању комунизма и болшевичке власти, док се сама Русија као земља предака (као и Монголско царство и Џингис-кан) позитивно вреднује. Употребљени топоними, хидроними, ороними и сл. и називи за природне појаве које се сматрају руским симболима (*Сибир*, *Црно море* и сл.) образују профил Русије као урбаног и природног простора. То одсликава везу песника са својим родитељима: (*Сџари*) *Пејроград*, мајчин завичај, и *Кавказ*, очев, означавају Русију као домовину родитеља. „На таквом доживљају заснован је гештalt ПЕТРОГРАД ЈЕ УРБАНА, МАМИНА РУСИЈА, КАВКАЗ ЈЕ ПРИРОДНА, ТАТИНА РИСУЈА“ (78).

У концептуализацији СРБИЈЕ као домовине у самом центру налази се лексема *дом*, а концентричне кругове образују следеће лексеми и лексички спојеви: *Србија*, *земља* и *џосџобина*; *џокрајина*, *крај*; *завичај* или *родни крај* (најчешће исказан ономастичким јединицама); *очевина*. Домовина је као национална заједница означена лексемама:

кућа, београдска башиџа, Београд, Србија, Балкан, а као симбол издваја се, нпр. *шљива* као национално воће (које расте у кућном дворишту).

Анализа концепта СРБИЈА показује да, без обзира на то што и Русију и Србију сматра својим домовинама, песник себе ипак види као представника српске лингвокултуре, са елементима емигрантског, али и космополитског. Према Србији показује већу блискост, топлији однос и неопућивост. На опозицији „свој“ и „туђ“ као тачака гледишта реализује се емоционални профил.

У концептуализацији КОСОВА истиче се тачка гледишта и поетска перспектива, које варирају његове просторне аспекте аксиолошким параметрима, а у основи леже традиционалне вредности – косовски завет и култ одбране Косова, који се огледа у историјским и митским јунацима Косовског боја.

Ауторка долази до закључка да у песништву Александра Петрова у преклапању концептосфере ДОМА, домовине и СРБИЈЕ преовладава појам ЦРКВА, док су у преклапању концептосфере ДОМА, домовине и РУСИЈЕ присутни и ЦРКВА и ПОРОДИЧНИ ДОМ.

Трећа домовина је ИТАКА, песничка, уметничка домовина, као духовно обитавалиште, коме су темеље поставили и градили га Хомер, Црњански и Кавафи. ИТАКА представља концепт идеалне домовине, где је најистакнутији егзистенцијални аспект. ИТАКА је крајње одредиште, мајчино наручје, коме се песник враћа. Док су концепти РУСИЈА и СРБИЈА као „националне домовине“, засновани на опозицији „свој – туђи“, концепт ИТАКА заснива се на опозицији „живот – смрт“, која је такође карактеристична за концептуализацију СРБИЈЕ. У основи овог концепта ИТАКА налази се метафора домовина – ТО САМ ЈА. Ту себе уметник уписује у вечност, стваралаштвом изграђује себи бесмртност: „Метафорична представа књиге као ГРОБА / ВЕЧНОГ ДОМА тако се метонимијски преноси у представу КЊИЖЕВНО СТВАРЛАШТВО / ЖИВОТНО ДЕЛО ЈЕ СПОМЕНИК / ВЕЧНИ ДОМ“ (209).

Монографија Драгане Ратковић може се сврстати у различите области лингвистике: најпре у област етнолингвистике, лингвокултурологије, те стилистике. Књига *Песник и емиграција: концептосфера ДОМА и ДОМОВИНЕ у поезији Александра Пејћрова* представља примену нових теоријско-методолошких оквира у проучавању језика писаца. И поред постојања великог броја радова, ово је у србистици прва монографска студија настала у оквирима когнитивне етнолингвистичке школе заснована на корпусу књижевног стваралаштва једног аутора. Но, како је тај аутор космополита, кога карактерише и енциклопедичност, од Драгане Ратковић се захтевало одлично

познавање многих лингвистици сродних области, али и даљих, уопште хуманистичких. Својим резултатима она им враћа дуг: и етнологији, психологији, социологији, историји, политикологији, а нарочито науци о књижевности. Драгана Ратковић је показала владање најновијим сазнањима когнитивног етнолингвистичког правца и успешну примену његове методологије, проценивши је као изразито погодну за анализу песничке (језичке) слике света на примерима концепата дом и домовима у стваралаштву песника у чијој се личности сусрећу две сродне лингвокултурне средине – српска и руска, а који је био у сусрету са бројим културним концептима широм света.

*Марина Љ. Спасојевић**
Институт за српски језик САНУ, Београд**

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-68/2022-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.